

**A KOLOZSVÁRI JEZSUITA AKADÉMIA
DIÁKJAINAK VITATKOZÁSAI
A XVII—XVIII. SZÁZADFORDULÓ IDEJÉBŐL**

XVII—XVIII. századforduló idejebeli hazai nyomtatványaink közül mindössze csak öt akadémiai vitatkozás hirdetésnyét ismerem, mégpedig kettőt eredetiben, háromnak pedig emlékét őrizte meg egy közel egykorú birtokösszeírás (konskripció).

Ezeket az egyleveles kártaformában előállított nyomtatványokat luxus-termékeknek mondhatjuk, minthogy alapanyaguk nem a szokásos papiros, hanem a drága nehézselyem, s éppen ezért előállításai példányszámuk is csak nagyon korlátolt lehetett. Valószínű, hogy papirosra nyomtatva is leg-fennebb csak a kefelevonat s a próbanyomat hagyta el a sajtót.

Erdély múltjából ismeretes, hogy a Báthori Zsigmond idejében hozott országgyűlési határozatok, amelyek a jezsuitákat az ország területéről kitiltották, még a XVII. század végén is változatlanul érvényben voltak, ennek ellenére azonban már Bethlen Gábor óta a fejedelmek hallgatólagos beleegyezésével Kolozsvár tőszomszédságában: Kolozsmonostoron mégiscsak letelepedhettek, s az itteni apátsági templomban és templomon kívül egyházi szertartásokat végezhetek, sőt iskolát is tarthattak fenn. Az önálló erdélyi fejedelemség megszűnése után a jogállapotokat szabályozó Lipótféle diploma kimondotta, hogy a négy bevett vallás helyzetében változás nem fog történni. Ennek ellenére azonban az ekkor szervezkedett Katolikus Státus a többek között a jezsuiták visszatérésének megengedését is sürgette. A Státusnak különösen tevékeny vezetői ekkor a nagy tekintélyű Gyulaffy László főkormányiszéki tanácsos, Kolozs megyei főispán és maroszéki főkapitány, valamint a nagyon befolyásos és gazdag Apor István kincstartó, készséges segítőtársaik pedig Mikes Mihály, Háromszék főkapitánya, Kálnoki Sámuel udvari alkancellár és Haller István főkormányiszéki tanácsos. Jancsó Benedek szerint ennek az öt férfiúnak volt az érdeme, hogy a katolikus egyház a következő korszakban ismét a régi fényére és hatalmára emelkedhetett.¹

Minthogy az erdélyi rendek féltek a mindig császárpárti jezsuiták megengedendő visszatérésétől s ennek következtében az ország ügyeibe való beavatkozási lehetőségüktől, ezért a bécsi udvar is jónak látta az engedély ügyével alkotmányszerűen nem foglalkoznia, ellenben önkéntes elhárításuk elé gátat nem vetett. Ennek következtében a rend tagjai a már

¹ Jancsó Benedek: Erdély története. Kolozsvár, 1931. 184.

itt lévőkhöz 1699-ben csatlakozva, tömegesen jöttek be Erdélybe, s november 12-én ünnepélyesen is bevonultak Kolozsvárra és Szebenbe.² Itteni működésüket azonban már jóval korábban is meg kellett kezdeniök. Ugyanis a rendek kölcsönös megegyezésével 1693. október 10-én megtörtént az óvári református templomnak és az unitárius iskolának a katolikus megbizottak kezébe való átadása, s minthogy Lipót császár a vallás ügyében 1693. április 9-én kiadott pótdiplomájában kinyilatkoztatta, hogy „gondja lesz reá, hogy a katolikus ifjúság tanítására és az iskolákban olyan egyháziak alkalmaztassanak, akik erényre, egyetértésre és tudományra törek-szenek s kik a többi vallás előtt nem lesznek gyanúsak”,³ tehát bizonyos, hogy az óvári klostromépületek átvétele után — a császár diploma tekintélyének védelme alatt — a Katolikus Státus minden lehető megtett, hogy az eleintén Monostoron, majd Apafi óta benn a városban, eddigelé csak középfokozattal működött, három tanerős jezsuita iskola⁴ ide áttelepítés-sék. Minthogy a katolikus vezetők 1691. március 22-i kívánságaik második pontjában már erősen hangsúlyozták, hogy a „r. katolikusoknak legyenek saját kollégiumaik, iskoláik és akadémiáik”,⁵ bizonyos, hogy megszervezett intézményüket mielőbb akadémiai fokozattal is igyekeztek kibővíteni. Nagy-on hihető, hogy a jezsuiták 1699. évi tömeges beköltözése előtt is már többen küldettek be Bécsből, Pozsonyból vagy Nagyszombatból, s különön-sen a kolozsvári iskola kaphatott ekkor néhány valóban tudományosan képzett, jeles tanárt. Működésüket maga az uralkodó, továbbá az itthoniak közül Apor István és mások is anyagiakkal bőségesen támogatták.

Szakál Ferenc kolozsvári polgár, unitárius egyházi naplóját a követ-kező feljegyzéssel kezdi: „1698. A pápista atyafiak novemberben indítot-tak olyan hírt, hogy nekik akadémiájuk leszen, és ugyan egy nyomtatott kártácskát ragasztának az óvári, már három esztendőök előtt az unitáriusok-tól elvett schola ajtájára, melyben az következendő akaratjokat nyomtatták volt, és ugyan die . . . nagy czeremóniával fel is állíták az óvári templom-ban, hová mind református pap és professor uraimékat s mind az unitárius papokat és professorokat hívták, s ottan compareáltak s akkor czeremóniá-jokat, oratiójokat végig hallatták, s azután Torda-utczában ezen nevezett részről való papokat megvendégelték azon napon ebéden; ezeknek indítója Vizkeleti Zsigmond pater volt.”⁶ Tudjuk azt is, hogy 1698-ban itt már bölcsészetet is tanítottak,⁷ tehát az iskolának akadémiai fokozatát ennek az évnek a végére már valóban meg is nyitották, iskolatípusul bizonyosan a nagyszombati jezsuita akadémiát tartván szemük előtt.

Az egykori Székely Nemzeti Múzeum nyomtatványanyagában a ko-lozsvári jezsuita akadémiának két vitatkozási hirdetményét találtam:⁸

² Bíró Vencel: Altorjai gróf Apor István és kora. Kolozsvár, 1935. 93—106. — Endes Miklós: Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története. Bp., 1935. 272—73. és 348.

³ Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története. Kolozsvárt, 1935. I., 148—64.

⁴ Bíró Vencel: A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében. EM 1931: 117—30. és Kny.

⁵ Gál Kelemen i. h.

⁶ Történeti emlékek a Magyar Nép községi és magán életéből. II, Pest, 1860. 38.

⁷ Endes Miklós i. m. 348.

⁸ Mindkettőnek pontosabb könyvészeti leírását adom: EM 1939: 285—87. „Adatok a RMK I. és II. kötetéhez” és Kny. 11—13.

1. Az egyik QVAESTIONES EX UNIVERSA LOGICA című egylapú nyomtatvány, amely rövid bevezetés után két hasábra osztva, 20 tétel szövegét tartalmazza. A bevezetésből megtudjuk, hogy a kérdéseket nemes (gelencei) Mihálcz Mihály, a fizika tanulója fogja a kolozsvári róm. kat. akadémián az 1700. esztendő meg nem nevezett hónapjában és napján védelmezni Szegedi István lelkész, a filozófia doktora és rendes professzorának elnöklése alatt. E nyomtatványt, illetőleg a bejelentett ünepélyes alkalmat a felelő zabolai Mikes Mihálynak, Háromszék főkapitányának, az erdélyi királyi tábla ülnökének, a vitakozó nagyon kegyes urának s — mint az előbb már láttuk — a Katolikus Státus egyik érdemes egyéniségének ajánlotta. A szöveg legaljára szedett nyomdai jelzés szerint e nyomtatvány M. Tótfalusi Kis Miklós kolozsvári műhelyének terméke, amely egylevelesen 33,5 cm széles és 45 cm hosszú szedésméretben latin nyelven nyomtatott. Alapanyaga 55,5 cm széles és 57,5 cm hosszú darabra kivágott és beszegett, világos barna színű, sima szövésű selymekendő.

2. A másik THESES EX UNIVERSA PHILOSOPHIA című nyomtatvány, amely a szokásos bejelentések után három hasábra felosztva 10 tételt tartalmaz a logikából, 30-at a fizikából és 7-et a metafizikából. A bevezető sorokból megtudjuk, hogy a tételeket nemes Borsai Márton, a metafizika tanulója nagyberivói Boér Sámuel töröcsvári harmincados, patrónus engedelmével fogja védeni a jezsuiták királyi főakadémiáján 1701 májusának meg nem nevezett napján Szegedi István, a filozófia doktora s rendes professzorának elnöklése alatt. A szöveg aljára szedett nyomdai jelzés szerint e nyomtatvány Lengyel András özvegyénél Kolozsvárt került ki a prélum alól. A kárta szélessége 31,5 cm, hosszúsága 43 cm, a szedésméret egylaposan nyomtatott latin szöveget tartalmaz. Alapanyaga 49,5 cm széles és 67,5 cm hosszú darabra kivágott világosbarna színű, finom habosselyem.

E két kiadvány beszédes bizonyága a jezsuiták gyors tettekkészségének, amely valóban rövid idő alatt létrehozta kolozsvári akadémiájukat, s azt nemcsak tartalmára nézve, de külszínre is szilárdi alapra kívánván fektetni, nem riadtak vissza még a tetszetős hírveréstől sem, hogy ezzel mind tanítványaikat, mind a patrónusokat intézményükhöz közelebb fűzzék, a nagyközönségben pedig a kívánt csodálat és elismerés hatását kiváltásák. Ámde — valljuk be — mindez nem a népnevelés, hanem inkább csak a tehetősebb osztályok kiművelését szolgálta.

Ugyancsak a Székely Nemzeti Múzeumban a kőröspataki Kálnoki-levéltár birtokösszeírásai között találtam meg néhai gróf Kálnoki Ádám hagyatékának 1719. december—1720. január hónapjaiban összeírt részletes leltárát. Ez a becse konskripció többek között megőrizte a kőröspataki udvarház s a hozzá tartozó templom leírását is.⁹ Ebből idézem: „az Templom Chorussából nyilik északra egj boltra fél szeres vas sarkos retesz és lakatos ajtó.” Ebben a szobában azután majdnem csak egyházi vonatkozású felszerelési tárgyakat írtak össze az irodista diákok. A miseruhák és a terítők között azonban találtatott „egj Sarga atlasz nyomtatott Theologica Thésések mellyen az üdvezült Nehai Kálnoki Sámuel Ur[am] eo n(a)g(y)-

⁹ „Inventarium seu nova Connumeratio Curiae Nobilitaris Orphanorum Illustrissimi quondam Comitis Domini Adami Kálnoki de Kőröspatak in eadem Possessione Kőröspatak Sedeque Siculicali existentis ... Diebus Mensis Decembris Ao 1719 et Januarij A. 1720. ... Conscriptum.” 7/a. lev. (A SzNM levéltárában volt.)

s(ágána)k neve van nyomtatva". Majd így folytatják az összeírók: „Gyulafi uramnak dedicált Thesések tetszin matéria; Sárga Atlacra Mikes Uramnak eo N(a)g(y)s(ágána)k dedicált Thésések, más egj ezüst színre nyomtatot s' az Urnak eo N(a)g(y)s(ágána)k dedicáltatot Logikai Thesések.”

Ezek után ha a fentebb felsorolt adatszoportot részletezzük, azt állapíthatjuk meg, hogy

a) az első példány sárga atlaszra nyomtatott teológiai tételeket tartalmazott; ezeket az ismeretlen vizsgáló teológus-diák Kálnoki Sámuelnek ajánlotta. Ez a Kálnoki Sámuel pedig annak a Kálnoki Ádámnak volt az édesapja, akinek javait az idézett összeírásban leltározták; ő, mint udvari alkancellár, 1695. augusztus 16-tól állandóan bécsi lakos volt. 1697-ben szerezte családja számára a grófi rangot. Meghalt 1706-ban ugyancsak Bécsben.¹⁰ Ebből az adatból tehát bizonyos, hogy e nyomtatványnak 1706 előtt kellett készülnie;

b) a második példány testszínű matéria, bizonyosan hasonlóképpen selyem volt az anyaga, amire a téziseket nyomtatták. Ezeket a felelő diák „Gyulafi uramnak” ajánlotta. A rátóti Gyulafi családból a XVII—XVIII. századfordulón csupán az 1693-ban grófságot nyert idősebb László főkor-mányszéki tanácsos, a katolikus ügyek egyik legtevékenyebb pártfogója jöhet számításba, aki 1699. április 11-én hunyt el, mígnem ifjabb László, a későbbi erdélyi kancellár csak 1699-ben látta meg a napvilágot.¹¹ Neki tehát semmiképpen nem ajánlhatták e téziseket, ezért azután bizonyos, hogy e nyomtatványnak 1699. április 11-e előtt kellett a sajtó alól kikerülnie. Hihetőleg ez is a Tótfalusi nyomdájának volt a terméke, mint az 1700. évbeli Mihálc Mihály-féle tézisek;

c) a harmadik példány „egy sárga atlaszra nyomtatott theologiai thesisek”, ezeket a vizsgáló vagy vitatkozó diák „Mikes uram önagyságának” ajánlotta. Nagyon valószínű, hogy ez a Mikes azonos azzal a Mikes Mihállal (†1721), a Katolikus Státus ügybuzgó tagjával, aki mint Háromszék főkapitánya 1698-ban grófságot nyert.¹² Ennek édesanyja Kálnoki Zsuzsanna, az idézetben hivatkozott Kálnoki Ádám nagynénje. Ezen a réven azután könnyen megmagyarázható, hogy miképpen került a Mikes Mihálynak ajánlott hirdetmény Kálnoki Ádám hagyatékába.

Az eddigelé eredetiben ismert két ilyesfajta nyomtatvány közül az egyik — amint már előbb láttuk — 1700-ban készült Kolozsvárt. Ezt zabolai Mikes Mihálynak, Háromszék főkapitányának, mint nagyon kegyes urának, ajánlotta földije, az ifjú gelencei Mihálc Mihály, a fizika tanulója. Tehát egészen bizonyos, hogy ennek az 1700. esztendőben készült nyomtatványnak is egy másodpéldánya íratott össze a hagyatéki leltárban.

d) A negyedik példány ezüst színre nyomtatott logikai téziseket tartalmazott; ezeket a felelő diák gróf Kálnoki Ádámnak ajánlotta. Minthogy Kálnoki, aki egyébképpen a csíki főkapitányi tisztséget viselte, 1719-ben meghalt,¹³ ezért a nyomtatvány készítésének felső határát ez az esemény határozza meg, ámde arra való tekintettel, hogy a Kálnoki-hagyatékban felsorolt nyomtatványok közül az egyik 1699 táján, a másik 1700-ban, a

¹⁰ Nagy Iván: Magyarország családai. VI, 50., 53.

¹¹ I. h. IV., 482, 484. és Bíró Vencel: Apor. 96.

¹² Nagy Iván. VII., 474., 476.

¹³ I. h. VI, 50., 53.

harmadik 1706 előtt készült, valószínűnek jelenthetjük ki, hogy a negyediket is a századforduló idején nyomtatták. Kísérjük meg az időhatárt azzal a helyzettel megszorítani, hogy II. Rákóczi Ferenc kurucai az 1703. év vége felé már Kolozsvár környékét támadják, 1704-ben pedig már Kolozsvárt is zárolják, hihető, hogy ettől kezdve már szünetelnek az itteni vizsgai ünnepek is.

Több ezer példából ismeretes, hogy a külsőországokbeli akadémiákat járt ifjú honfitársak vitatkozásaikat, vizsgai dolgozataikat, doktori értekezéseiket főképpen jóltevőiknek ajánlva nyomatták ki, azonképpen a hazai kiadású ilyenfajta szellemi termékek, sőt még a felsorolt tézisek is bizonyosan megtiszteltetési céllal, valamint az anyagi támogatás miatti hála jeléül láthattak napvilágot. Ezért nyomatták ezeket az utóbbi nyomdatermékeket drága, nehéz selyemre, és küldötték meg azoknak, akiket velők megtisztelni óhajtottak. A Mikes Mihálynak s a Boér Sámuelnek dedikált nyomtatványokból gyanítható, hogy ilyenféle hirdetményeket inkább csak úrfiak vagy jómódú nemes tanulók készíttettek. Lehetséges, hogy ez a szokás Erdélyben, nevezetesen pedig Kolozsvárott, csak rövid életű volt, ugyanis csak addig az ideig lehetett szokásban, amíg az eredeti példányban megmaradt két nyomtatvány szerint elnöklő Szegedi István filozófiai doktor és kolozsvári jezsuita főiskolai (akadémiai) professzor, e nyomtatványok kezdeményezője és szerkesztője itt működött, tehát a XVII—XVIII. századforduló elején.

Az eredetiben megmaradt két nyomtatvány után külalakban könnyen helyreállíthatjuk a csak leírásból ismert vitatkozási hirdetményeket. Természetes, hogy azt már nem tudjuk megállapítani, hogy közülük mégis melyik lehet a Tótfalusi s melyik a Lengyelne nyomdájának terméke.

E nyomtatványok különben első határozott bizonyosságai annak a magasabb színvonalú oktatási módszernek, amely a jezsuiták kitiltása óta az erdélyi és a kapcsolt részekben levő katolikusságnál csaknem egy századig szünetelt, minthogy iskoláik az alatt legfennebb csak a középfokú osztályokat ölelhatték fel.¹⁴

(Változata: EM 1939. és 1943.)

¹⁴ Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. XIII. cikkely, és Bíró Vencel: *A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola*. (EM 1931: 117—30. és Kny.)